

УДК 811.112.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/20>

Тупікова Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Козак Т. Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ЛЕКSEM У НОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається лексико-семантична група аудіовізуальних дієслів у нововерхньо-німецькій мові і проведено інвентаризацію данної групи дієслів. Відповідно до традиційного методу інвентаризація лексико-семантичної групи будується на основі спільності семантичних компонентів, які виділяються при розгляді словникових пояснювальних методів за допомогою методу компонентного аналізу. Для інвентаризації ЛСГ слів зі значенням 'бачити' і 'чути' (1) була виділена домінанта групи (слово-ідентифікатор), (2) складено попередній список на основі одномовних словників, (3) виявлено основний склад групи, (4) сформовано периферійний (другорядний) склад групи. Інвентаризація ЛСГ дозволила систематизувати лексику з аудіовізуальним значенням та визначити об'єкт подальшого дослідження. В результаті отримана наступна ЛСГ: а) дієслова з візуальним значенням: **sehen** – домінанта групи, дієслова *blicken, betrachten, schauen, besichtigen, erkennen, gucken, sichten, starren* складають ядро і разом з дієсловами *spähen, äugen, bemerken, kieken, luchszen, äugeln, mustern, wahrnehmen*. Інші слова – *linsen, lunzen, perzipieren, spicken, lugen, gewahren, empfangen, schielen, beobachten, finden, fixieren, merken, gaffen, unterscheiden, reilen* – описують периферійні значення домінанти. Повністю група включає тридцять два дієслова. б) дієслова з аудитивним значенням: **hören** – домінанта групи, дієслова **hорchen, lauschen** складають ядро і разом із дієсловами *verstehen, vernehmen, wahrnehmen* утворюють основний склад підгрупи. Інші слова – *folgen, empfangen, erfahren* – відносяться до периферії. Повністю група включає дев'ять дієслів. В результаті нашого дослідження були виявлені дві загальні лексеми у дієслів аудіовізуального сприйняття *wahrnehmen* (0,53) і ; *empfangen* (0,27). Дослідники вважають, що дієслова *sehen* і *hören* сягають одного загального кореня : і.-е. **seku* означало 'бачити, помічати, показувати' і і.-е. **keu(s)* – 'слухати, звертати увагу, помічати, бачити'. Ці дієслова, окрім інших смислів, мали спільне значення 'бачити'. Вони семантично споріднені, єдині.

Ключові слова: інвентаризація, дієслова 'hören'/'sehen', семантичні характеристики, розвиток семантики, аудіовізуальні значення.

Постановка проблеми. Розуміння лексики як системи знайшло своє практичне відображення у дослідженні різних лексико-семантичних парадигм, семантичних полів, лексико-семантичних груп (ЛСГ), синонімічних рядів, тобто досить однорідних за своєю природою феноменів. Явищ, розмежування яких описується в роботах багатьох мовознавців.

В останні роки мали місце серйозні спроби вирішити найбільш складні питання, пов'язані з проблемою вивчення парадигматичних відносин у лексиці (інвентаризація різних ЛСГ, вивчення семантичної еквівалентності). Однак, якщо вивченню парадигматичних зв'язків ЛСГ прикметників та іменників приділяється значна увага, то дієслова набагато рідше піддаються такому дослідженню, хоча вони і становлять значну частину всього лексичного складу мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед різних груп дієслів сучасної німецької мови було досліджено дієслова руху і проведена їх інвентаризація [1]. ЛСГ дієслів візуального та аудитивного сприйняття в німецькій мові досліджено недостатньо, особливо в діахронічному плані. У наявних роботах представлений аналіз тих чи інших дієслів аудіовізуального сприйняття, проте вони не розглядаються в розвитку, їх первісна мотивація освітлена недостатньо повно [9].

Інвентаризації, зміст якої полягає в описі та аналізі нерівноправного становища різних компонентів, що утворюють певну множину, приділяється багато уваги в сучасній семасіології. Ідея інвентаризації, а саме виділення складу ЛСГ, знайшла своє втілення у сучасній німецькій лексикографії.

Детальний опис багатогранності ЛСГ у мові є найпростішим та економнішим шляхом опису

лексико-семантичної системи мови. Не можна не погодитися з В.В.Левицьким, який пише, що «подальше вивчення лексики як системи вимагає детальної розробки всіх пов'язаних з цим процедурно-методичних прийомів, однією з найважливіших серед яких є вже перший етап – виділення, тобто інвентаризація групи» [4].

У сучасному мовознавстві виділяють три найбільш відомі методи інвентаризації лексичних одиниць: психофізіологічний, психолінгвістичний та лінгвістичний. Для останнього матеріалом служать лексикографічні джерела. В основу нашого дослідження покладено лінгвістичний підхід.

Метою статті є проведення інвентаризації слів зі значенням *sehen* 'бачити' *hören* 'чути' у сучасній німецькій мові.

Вибір об'єкта аналізу обумовлений тим, що дієслова *sehen* 'бачити' *hören* 'чути' вживаються в текстах різної тематики та різних стилів, належать до високочастотних лексичних одиниць. Дієслова зі значенням 'бачити' і 'чути' можна зустріти в художній прозі, а також у розмовній мові. Це дослідження виконано з використанням кількох одномовних словників. На необхідність використання кількох лексикографічних джерел при інвентаризації ЛСГ вказують В.В.Левицький [2, с. 27], О.В.Мусуровська [4].

Виклад основного матеріалу. Для успішного вирішення завдання, що стоїть перед нами, необхідна методика, яка б уточнила склад ЛСГ дієслів аудіо-візуального значення і залишити в ній тільки ті слова, які мають досить сильний семантичний зв'язок з домінантою. О.В.Мусуровською було запропоновано метод, в основі якого лежить ідея нерівноправності семантичних компонентів у смислової структури слова [4].

Відповідно до традиційного методу інвентаризація лексико-семантичної групи будується на основі спільності семантичних компонентів, що виділяються при розгляді словникових пояснень за допомогою методу компонентного аналізу. Перш ніж перейти безпосередньо до інвентаризації дієслів з аудіо-візуальним значенням, необхідно виділити слова-ідентифікатори підгруп ЛСГ зі значенням бачити і чути. Використовуючи двомовні словники встановлюємо домінанти ЛСГ з аудіовізуальним значенням – дієслова **hören** і **sehen**, які семантично найбільш тісно пов'язані зі значеннями чути / бачити [2, с. 27].

Для виділення дієслів зі значенням 'бачити' і 'чути' використані спеціальні лексикони, тезаурус (*Dornseif, F [6]*), словники синонімів та антонімів (*Wahrig [10], Duden [7], Bertelsmann [5]*). Із зазна-

чених словників були виписані всі синоніми досліджуваних дієслів. Так як словникові статті різних тлумачних словників при описі значень одного й того ж слова часто відрізняються одна від одної, слід при обчисленні ваги того чи іншого компонента у змістовій структурі слова враховувати дані не одного, а кількох тлумачних словників. Це дозволить виключити суб'єктивність оцінки об'єктивно існуючих мовних закономірностей.

Інвентаризація ЛСГ на основі кількох словників складається з наступних основних етапів:

Перший етап – формування вихідного списку. Інвентаризацію ЛСГ можна розпочати з підгрупи дієслів зі значенням 'бачити', домінантою якої є дієслово **sehen**. З синонімічних і тлумачних словників (*Duden (W₁), Wahrig (W₂), Kempcke (W₃), Langenscheid (W₄), Klappenbach, Steinitz (W₅)*) були виписані всі дієслова, за допомогою яких виділяються значення домінанти, і складається вихідний список (табл. 1). Вага компонента може змінюватись в межах від 0 до 1.

Як видно з табл. 1, до цього списку належать не тільки слова, які тісно пов'язані зі словом **sehen**, але й ті, що знаходяться від нього на значній семантичній відстані.

Другий етап – виділення ядра ЛСГ полягає у встановленні частки участі **sehen** у тлумаченні семантики кожного слова: обчислюється вага **sehen** у тлумаченні слів вихідного списку у кожному словнику окремо, потім визначається середня вага компонента.

Для обчислення ваги компонентів у тлумаченні використані формули, запропоновані О.В.Мусуровською [4].

$$W = \frac{(n+1) - r}{n}, \quad (1)$$

де W – вага компонента,
 n – кількість компонентів тлумачення,
 r – ранг компонента.

Відповідно до цієї формули вага компонента дієслова *sehen* у тлумаченні *schauen* у словнику „Duden. Universalwörterbuch“ дорівнює:

$$W = \frac{(3+1) - 1}{3} = 1,0.$$

Обчисливши вагу компонента у тлумаченні слова з кожного словнику окремо, можна назвати та її середню вагу, величина якою найбільшою мірою відповідає об'єктивно існуючим якість мовної системи. Розрахунки виконуються за такою форм

$$W_{cp} = \frac{W_1 + W_2 + \dots + W_n}{n}, \quad (2)$$

Вага компонентів у смисловій структурі домінанти *sehen* у ЛСГ дієслів візуального сприйняття (сучасна німецька мова)

Словники лексеми	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	W ₅	W _{ср.}
sehen	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
betrachten	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
blicken	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
schauen	1,0	1,0	1,0	0,75	1,0	0,95
besichtigen	1,0	1,0	1,0	1,0	-	0,8
erkennen	1,0	1,0	1,0	1,0	-	0,8
gucken	1,0	1,0	1,0	1,0	-	0,8
sichten	1,0	1,0	1,0	1,0	-	0,8
starren	1,0	1,0	1,0	1,0	-	0,8
spähen	0,5	1,0	1,0	1,0	-	0,7
äugen	1,0	1,0	-	-	1,0	0,6
bemerken	-	1,0	1,0	1,0	-	0,6
kieken	1,0	-	-	1,0	1,0	0,6
luchsen	1,0	1,0	-	-	1,0	0,6
äugeln	1,0	1,0	-	-	1,0	0,6
mustern	1,0	0,66	-	-	1,0	0,53
wahrnehmen	-	0,66	1,0	1,0	-	0,53
linsen	-	1,0	-	-	1,0	0,4
lunzen	-	1,0	-	-	1,0	0,4
perzipieren	1,0	1,0	-	-	-	0,4
spicken	1,0	1,0	-	-	-	0,4
lügen	1,0	1,0	-	-	-	0,4
gewahren	1,0	-	0,5	-	-	0,3
empfangen	0,8	-	0,33	0,25	-	0,27
schielen	-	-	0,5	0,66	-	0,23
beobachten	1,0	-	-	-	-	0,2
finden	-	-	-	1,0	-	0,2
fixieren	0,25	0,33	-	0,5	-	0,2
merken	-	-	-	1,0	-	0,2
gaffen	-	-	-	0,5	-	0,1
unterscheiden	0,25	-	0,33	-	-	0,1
peilen	0,33	-	-	-	-	0,06

де W_{cp} – Середня вага компонента,

W_1, W_2, \dots, W_n – вага компонента в першому, другому, n-му словнику,

n – кількість словників.

Так, наприклад, середня вага компонента *sehen* у тлумаченні дієслова *schauen* за даними п'яти словників (див. табл. 1.1) дорівнює:

$$W = \frac{1,0 + 1,0 + 1,0 + 0,75 + 1,0}{5} = 0,75.$$

Виділення середньої ваги компонента є критерієм, який дозволяє не інтуїтивно, а строго формалізовано уточнити склад ЛСГ шляхом відбору елементів, семантично найбільш тісно пов'язаних з її домінантою.

Після того, як сформовано вихідний список дієслів ЛСГ 'бачити', було обчислено вагу компонентів у смисловій структурі домінанти у підгрупі 'чути'.

Результати цієї операції (див. табл. 1 та 2) дозволяють умовно поділити вихідний список на три групи залежно від величини $W_{ср.}$, тобто, від сили семантичного зв'язку кожного слова стосовно домінанта:

1) Слова з вагою 0,8 і вище (в роботі Мусуровської О.В. нижньою пороговою величиною для входження в ядро взято 0,5. У нашому дослідженні для більшої визначеності семантичного поля в якості порога обрано величину 0,8) [4].

До цієї групи належать дієслова *blicken* (1,0), *betrachten* (1,0), *sehen* (1,0), *schauen* (0,95),

besichtigen (0,8), erkennen (0,8), gucken (0,8), sichten (0,8), starren (0,8). Вони описують основне значення домінанти **sehen**, вже решти слів вихідного списку пов'язані з поняттям 'бачити', і, крім того, компонент *sehen* названий у їхньому тлумаченні в п'яти або чотирьох словниках. Для позначення такого типу групи слів у роботі зазначеного автора [4] використовується поняття «ядро ЛСГ».

Критерієм входження того чи іншого слова в ядро є:

а) досить велика величина W_{cp} . (У нашому випадку 0,8 і більше);

б) досить висока частота вживання домінанти у тлумаченні семантики цих слів у різних словниках (у разі понад 50%, тобто домінанта у тлумаченні семантики «ядерних» слів є у 4–5 словниках).

2) Слова з вагою від 0,5 до 0,8:

До цієї групи належать дієслова *spähen (0,7), äugen (0,6), bemerken (0,6), kieken (0,6), lachsen (0,6), äugeln (0,6), mustern (0,53), wahrnehmen (0,53)*. Ці слова входять до основного складу ЛСГ.

3) До третьої групи відносяться дієслова, вага яких не перевищує 0,5: *linsen (0,4), lunzen (0,4), perzipieren (0,4), spicken (0,4), lügen (0,4), gewahren (0,3), empfangen (0,27), schielen (0,23), beobachten (0,2), finden (0,2), fixieren (0,2), merken (0,2), gaffen (0,1), unterscheiden (0,1), peilen (0,06)*. Ці слова описують периферійні значення домінант **sehen**.

Аналогічно за допомогою словників, які використовувалися для інвентаризації підгрупи 'чути', було складено вихідний список і визначено ступінь участі домінанти **hören** у тлумаченні кожного слова, яке до нього відноситься (див. табл. 2).

Таблиця 2

Вага компонентів у смисловій структурі домінанти **hören** у ЛСГ дієслів аудитивного сприйняття (сучасна німецька мова)

Словники лексеми	W_1	W_2	W_3	W_4	W_5	W_{cp}
hören	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
horchen	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
lauschen	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
verstehen	1,0	-	1,0	0,86	1,0	0,77
vernehmen	1,0	1,0	0,5	0,66	0,5	0,73
wahrnehmen	-	0,66	1,0	1,0	-	0,53
folgen	1,0	-	-	0,85	-	0,37
empfangen	0,8	-	0,23	0,25	-	0,27
erfahren	-	-	0,1	-	-	0,02

1) До першої групи належать дієслова *hören (1,0), horchen (1,0), lauschen (1,0)*. Вони становлять ядро ЛСГ слів зі значенням чути. Компонент *hören* названий у їхньому тлумаченні у п'яти словниках.

2) Слова з вагою від 0,5 до 0,8:

Сюди відносяться дієслова *verstehen (0,77), vernehmen (0,73), wahrnehmen (0,53)*.

3) До третьої групи належать дієслова з вагою нижче 0,5:

folgen (0,37), empfangen (0,27), erfahren (0,2).

Висновки. В результаті нашого дослідження були виявлені дві загальні лексеми у дієслів аудіовізуального сприйняття *wahrnehmen (0,53)* і *empfangen (0,27)* (табл. 1 і 2). Дослідники вважають, що дієслова *sehen* і *hören* сягають одного

загального кореня : і.-е. **seku* означало 'бачити, помічати, показувати' і і.-е. **keu(s)* – 'слухати, звертати увагу, помічати, бачити' [8, 633]. Ці дієслова, окрім інших смислів, мали спільне значення 'бачити'. Вони семантично споріднені, єдині, передбачається, що за своєю природою вони синкретичні [3].

В результаті проведеної інвентаризації з використанням статистичного метода було виділено ЛСГ дієслів візуального та аудитивного сприйняття. Проведене дослідження підтверджує, що ЛСГ – це група слів, які синонімічно пов'язані з основним значенням домінанти або одним із значень домінанти і мають сильний семантичний зв'язок з її основним значенням.

Список літератури:

1. Кійко Ю. Інвентаризація лексико-семантичної групи дієслів пересування в сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. праць. 2000. Вип. 98: Германська філологія.* С. 51–59.
2. Левицький В.В., Огуй О.Д. Формалізація історико-семасіологічних досліджень та її межі. *Мовознавство.* 1992. № 1. С. 26–33.
3. Левицький В.В., Огуй О.Д., Кійко Ю.Є., Кійко С.В. Апроксимативні методи вивчення лексичного складу. Чернівці : Рута, 2000. 136 с.
4. Мусурівська О.В. Методи інвентаризації лексико-семантичних груп. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту.* Чернівці : ЧДУ, 1996. Вип. 1: Германська філологія. С.51-54.
5. Bertelsmann. Synonymwörterbuch. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh/München, 2000. 711 S.
6. Dornseif F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen 7., Unveränd. Aufl., Berlin, 1970. 922 S.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch A-Z. 3., neu bearb. u. erweitert. Aufl. Mannheim, Leipzig, Zürich : Dudenverlag, 1996. 1816 S.
8. Duden. Etymologie. Herkunftswörterbuch Duden der deutschen Sprache. Bd. 7. Mannheim Dudenverlag, 1989. 839 S.
9. Robering K. Die deutschen Verben des Sehens. Eine semantische Analyse. Göppingen, Kümmerle Verlag, 1985. 447 S.
10. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch, Verlagsgruppe Bertelsmann GmbH, 1986. 1493 S.

Tupikova T. V., Kozak T. B. INVENTORY OF THE LEXICAL-SEMANTIC GROUP OF AUDIOVISUAL LEXEMES IN THE NEW HIGH GERMAN LANGUAGE

*The article examines the lexical-semantic group of audiovisual verbs in the New High German language and carries out an inventory of this group of verbs. According to the traditional method, the inventory of the lexical-semantic group is built on the basis of the commonality of semantic components, which are distinguished when considering dictionary explanatory methods using the method of component analysis. For the LSG inventory of words with the audiovisual meaning of 'see' and 'hear', (1) the dominant group (identifier word) was selected, (2) a preliminary list was compiled based on monolingual dictionaries, (3) the main composition of the group was identified, and (4) the peripheral (secondary) composition of the group was formed. The LSG inventory made it possible to systematize vocabulary with audiovisual meaning and to determine the object of further research. As a result received the following LZG: a) verbs with a visual value: **sehen** – dominant groups, verbs *blicken, betrachten, schauen, besichtigen, erkennen, gucken, sichten, starren* together with verbs make up the nucleus *spähen, äugen, bemerken, kieken, luchsens, äugeln, mustern, wahrnehmen*. Others words – *linsen, lunzen, perzipieren, spicken, lugen, gewahren, empfangen, schielen, beobachten, finden, fixieren, merken, gaffen, differenzen, peilen* – describe peripheral value dominants – Fully group includes thirty-two verbs. b) verbs with auditory value: **hören** is dominant groups, verbs **horchen, lauschen** make up the core and together with verbs *verstehe, vernehmen, wahrnehmen* form the main composition of the subgroup. Other words – *folgen, empfangen, erfahren* – refer to the periphery. Fully group includes nine verbs. As a result of our research, two common lexemes were found in verbs of audiovisual perception *wahrnehmen* (0.53) and; *empfangen* (0.27). Researchers believe that the verbs *sehen* and *hören* go back to one common root: i.e. **sec* meant 'to see, notice, show' and i.e. **keu* (s) – 'listen, pay attention, notice, see'. These verbs, in addition to other meanings, had the common meaning of 'to see'. They are semantically related, the same.*

Key words: inventory, verbs 'hören' / 'sehen', semantic characteristics, development of semantics, audiovisual meanings.